

GJELDSBREVET

Slett U-landsgjelda – nr. 1 2009

Retttferdighet, ikke veldedighet!

Norsk gjeldsbevegelse 15 år

Utgitt av Slett U-landsgjelda (SLUG)

SLUG c/o Ingrid Harvold Kvangraven,
Traneveien 6, 0575 Oslo

slug@slettgjelda.no
www.slettgjelda.no

Ansvarlig redaktør: Kathrine Sund-Henriksen
Redaktør: Ingrid Harvold Kvangraven

Layout: Christer M.L. Bendixen, www.fortelle.no

Trykk: Grøset™

Forsidebilde: Gamle Gjeldsbrev.
Trykksaken er blitt til med midler fra Norad.

Innholdet i artiklene er et uttrykk for
forfatterens syn og ikke nødvendigvis
representativt for SLUG eller SLUGs tilsluttede
organisasjoner.

Gjeldsbrevet kommer ut to ganger i året. Bestill
abonnement på www.slettgjelda.no eller ta
kontakt med SLUG. Det er gratis!

Innhold

3-5. SLUG – en håpsfortelling

Gina Ekholm

6-7. Slett gjelda!

Kristian Øvretveit

8-9. Noen lån skulle aldri vært gitt

Ingrid Harvold Kvangraven

10. Med rett til å diktere

Line Simenstad

11. Gjeldsdomstol – en mulig løsning på krisen?

Maria Dyveke Styve

12-13. Å forsere hinder

Kathrine Sund-Henriksen

14-15. Gjeldskampanjer (GIEK og SPU)

Jens Aas-Hansen og Øygunn S.
Brynildsen

16. Klimagjeldbrev til Solheim

Leder

I år fyller SLUG 15 år, og dette må feires! Dette nummeret av Gjeldsbrevet handler om hva gjeldsbevegelsen har utrettet disse femten årene, og hvilke utfordringer vi nå står overfor. SLUGs fokus har forandret seg fra 1994 og frem til i dag, men essensen er fortsatt den samme: Vi kjemper for rettferdighet.

På 1990-tallet og frem til 2006 var SLUGs hovedfokus å slette fattige lands utestående gjeld til Norge som hadde blitt til gjennom Skipsekspportkampanjen. Ettersom lånene fra denne kampanjen gikk til mislykkete utviklingsprosjekt, mener vi disse lånene var illegitime (s.8-9). Da SLUG satte begrepet illegitim gjeld på dagsorden i 2001 var det revolusjonerende. Frem til da hadde det i hovedsak vært gjeldsbevegelsen i Sør som hevdet at u-landsgjeld kunne være illegitim. At gjelda fra Skipsekspportkampanjen til slutt ble slettet i oktober 2006 var en enorm seier for SLUG.

SLUG har siden da fortsatt arbeidet mot urettferdige gjeldsbyrder, på nye og gamle arenaer. Vi har tatt tak i utfordringer som ansvarlig långivning (s.8-9), opprettelse av en gjeldsdomstol (s.11), problemer knyttet til

klimagjeld (s.16), og Oljefondets rolle som kreditor (s.14). Vi er fremdeles langt fra fornøyde med de eksisterende internasjonale gjeldsslettinitiativene, verken med måten gjeldslette gis på, eller mengden som gis (s.6-7).

I 2009 står SLUG overfor nye utfordringer. I kjølvannet av finanskrisen har det rådende synet på ansvarlig utlån blitt betydelig forandret, og dette er noe gjeldsbevegelsen må utnytte til det fulle. Vi kjemper nå for at norske myndigheter skal være pådrivere for å skape et internasjonalt rammeverk for ansvarlig finansiering. SLUGs kamp er derfor like intens i dag som det den var i 1994, da en håndfull aktivister fra Nøtterøy og Tromsø forente krefter for å kjempe mot urettferdige gjeldsbyrder. Intervjuet med tre sentrale personer i SLUGs historie (s. 3-5) viser hvor vi kommer fra, og hvor vi må gå videre. For selv om vi har vunnet rettferdighetens kamp mot gjelda fra Skipsekspportkampanjen her i Norge, er vi er langt fra å befinne oss i en verden uten strukturell maktubalanse eller urettferdighet.

Ingrid Harvold Kvangraven, redaktør

Slett U-landsgjelda (SLUG) er en nettverksorganisasjon med over 50 tilsluttede organisasjoner. Aktivister og støttespillere sprer informasjon til opinion og beslutningstakere, og arbeider opp mot regjering og storting for å sette gjeld på dagsorden. SLUG spiller en viktig rolle også internasjonalt, som en del av den globale gjeldsbevegelsen.

SLUGs krav

Utgangspunktet for SLUGs arbeid er følgende krav og prinsipper, støttet av de tilsluttede organisasjonene:

1. Umiddelbar sletting av all illegitim gjeld, og all gjeld som ikke kan betjenes uten å legge byrder på verdens fattige.
2. Gjeldssletting må ikke betinges av strukturtilpasning. Det sivile samfunn og nasjonalforsamlingen i debitorlandet skal være retningsgivende for gjeldsslette.

Kravene må gjennomføres etter følgende prinsipper:

- Sletting av gjeld skal ikke redusere bistanden.
- Hensikten med gjeldsslette er fattigdomsbekjempelse, samfunnsutvikling og å styrke demokrati og selvbestemmelse i land i Sør. Det må være åpenhet og innsyn rundt bruken av midlene.
- Gjeldssletting må sees i sammenheng med større strukturelle og institusjonelle endringer på globalt nivå som skaper jevnere maktforhold mellom nord og sør, samt forhindrer nye gjeldskriser.

Har du lyst til å jobbe for gjeldsslette, og lære mer om gjeldspolitikken og globale økonomiske strukturer?

Kontakt oss på slug@slettgjelda.no!

SLUG har også opprettet støttemedlemskap for alle som vil støtte oss økonomisk. Bli gjeldssletter – støtt SLUGs arbeid for en mer rettferdig verden!

Se www.slettgjelda.no, venstre kolonne, for mer informasjon.

SLUG – en håpsfortelling

Tekst: Gina Ekholm

Vi møtte tre pionerer på Café Sør i Oslo. Bjørg Hauer, Hans Morten Haugen og Kjetil Abildsnes har spilt helt sentrale roller i SLUGs historie. I store myke stoler mimrer de fra gamle dager og forteller fra en tid da SLUG-kampanjer bestod av snegler, lenker og isbading.

Bjørg omtales av de andre som SLUGs mor, og det med rette. Allerede på slutten av 80-tallet begynte hun å lete etter et internasjonalt solidaritetsengasjement.

– Fra 1989-92 tok jeg videreutdanning, og det var da jeg kom bort i litteratur om gjeldsproblematikken, blant annet «En skjebne verre enn nøden» av Susan George. Jeg tenkte: «Kan jeg sitte stille?

Tør jeg gå ut med dette?» Jeg satt på Nøtterøy og følte meg ganske alene om engasjementet mitt. Det måtte kjempes en indre kamp før jeg kom til konklusjonen om at jeg ikke kunne la være.

Hans Mortens gjeldsengasjement begynte i 1993, da gjeldsgruppa i Tromsø hadde invitert en NUPI-forsker til å delta på et seminar om u-landsgjeld.

– Han hadde avslått og jeg ble bedt opp isteden. På den tiden hadde jeg bakgrunn fra u-landsstudier i Stavanger og hadde lest Leiv Lundes bok «Gjeldsspiralen». Det var rundt 30 engasjerte personer tilstede på konferansen i Tromsø. Diskusjonen dreide seg om hvorvidt man kunne stille betingelser for gjeldsslette. Jeg husker jeg tenkte at debatten var litt håpløs, at jeg ville komme tilbake når de hadde funnet ut av hva de mente. For min egen del mente jeg at man definitivt måtte stille betingelser, forsikre seg om at pengene ikke bare forsvant i et sluk. Men debatten gikk vel på hvorvidt dette var moralsk forsvarlig.

– Det som talt meg med SLUG var nok både den tekniske kunnskapen, men også at dette var et strukturelt problem, og at det var så urettferdig og idiotisk, forteller Kjetil entusiastisk.

– Og en annen ting, og det har jeg lært litt etter litt, er at gjeld går inn i kjernen av forholdet mellom Nord og Sør. Samtidig som vi gir bistand og skal hjelpe, så krever vi at de samme landene skal betale tilbake enorme summer i gjeldsnedbetalinger til oss. Det gir ikke mening.

Selv om Bjørg hadde begynt å engasjere seg i gjeldsproblematikk, skrevet leserbrev og intervjuet Stortingets utenrikskomité, skulle det ta to år før gruppa på Nøtterøy og gjeldsgruppa i Tromsø fant hverandre. I 1993 oppdaget Nøtterøygruppa, Aksjon Slett U-landsgjeld, et leserbrev i Nationen skrevet av Ruth Gabrielsen fra Aksjon Slett U-landsgjeld. «Bistandsbudsjettet er ingen Sareptas krukke» var tittelen, og Nøtterøygruppa innså at det måtte være en annen gruppe i Norge med nesten samme navn. Nøtterøygruppa tok raskt kontakt med Tromsøgruppa, som tok initiativ til en nasjonal samling allerede vinteren 1994. Her ble det vedtatt at det skulle jobbes for en nasjonal gjeldsslettekampanje der målsettingen var å få Norge til å slette sin utestående gjeld fra fattige land.

Bjørg har samlet sine minner fra sin tid i som gjeldsaktivist i heftet «Det nytter». Her skriver hun blant annet:

Hans Morten Haugen (t.v.) og Kjetil Abildsnes har begge vært sentrale i den norske gjeldsbevegelsen.

1992	1994	1995	1996	1998	1999	1999
– Den norske gjeldsbevegelsens begynnelse, på Nøtterøy og i Tromsø	– SLUG etablert som nasjonal organisasjon 26. februar	– Et år med stor aktivitet i den norske gjeldsbevegelsen	– Verdensbanken og IMF's gjeldsletteinitiativ HIPC etablert	– Jubilees slagkraftige kampanje mot G8-møtet i Birmingham med 1,4 millioner underskrifter – Den norske «Gjeldsplan mot år 2000»	– I forkant av G8-møtet i Köln ble det dannet en menneskelig lenke rundt Stortinget	– Den første internasjonale Jubilee 2000-konferansen ble holdt i Roma. Forsøk på å strømlinjeforme de ulike kampanjene til et samlet krav om sletting av gjeld før 2000. Jubilee South blir dannet

«Resultatet av det første nasjonale initiativet ble et startmøte for den norske gjeldsslettekampanjen, Aksjon Slett U-landsgjelda. Møtet fant sted 26. februar 1994 i Kirkens Nødhjelps lokaler i Sandakerveien i Oslo. Til stede var representanter fra Kirkens Nødhjelp, Studentenes og Akademikernes Internasjonale Hjelpesfond (SAIH), Latin-Amerika Gruppene (LAG), KrFU, SU og selvsagt gruppene fra Tromsø og Nøtterøy. Det første møtet ble vesentlig brukt til å drøfte statutter for kampanjen. Hovedmålene ble som før: Norge skulle slette den gjelda u-land har til Norge, og slettingen skulle ikke gå over bistandsbudsjettet. Dessuten skulle Norge bli en aktiv pådriver for gjeldsslette i internasjonale fora. På dette møtet ble det også enighet om å kalle kampanjen Aksjon Slett U-landsgjelda, med forkortelsen SLUG.»

Slik var altså starten på det som skulle bli en viktig kampanje for gjeldsslette i mange år fremover.

– Vi hadde jo sett Sveits' erfaringer med en gjeldsslettekampanje som ga resultater nesten med en gang, og tenkte at dette ville være en rask prosess. Derav navnet Aksjon, vi tenkte at gjeldsslette ville være krav som raskt ble innfridd. Ikke visste vi at det ville ta nærmere 12 år før regjeringen ville gå fra ord til handling, forteller Bjørg.

– Hvor gikk veien videre, etter at Nøtterøy og Tromsø hadde forent krefter?

Hans Morten trekker fram Erik Blytt Halvorsen fra Oslogruppa som en sentral person for SLUGs videre liv.

– Han ble ansatt i den første prosjektstillingen til SLUG og brukte sommeren i 1996 på å lage et studiehefte om u-landsgjeld som han kalte «Det gjelder gjelda». Erik og jeg traff hverandre da vi skulle henge opp plakater. Jeg hadde vært borti Aksjon Slett U-landsgjelda tidligere, også gjennom Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke, og var interessert i problematikken. Men det var Erik som fikk meg med i SLUG igjen, og sammen formidlet vi Jubilee-budskapet til norske menigheter. Fram mot år 2000 samlet vi inn 130 000 underskrifter, hvorav omtrent halvparten av disse kom fra kirkene.

– Ja, du var helt utrolig Hans Morten, du samlet inn underskrifter hele tiden, ler Kjetil.

– Jeg måtte skru på en knapp for å få inn underskrifter, men du skrudde du jo aldri av!

– På en togtur samlet jeg vel inn nesten førti underskrifter, forteller Hans Morten.

I 1996 tok Hans Morten over det viktige arbeidet som styreleder for Aksjon Slett U-landsgjelda. Han var i en heldig posisjon der han kunne definere styrevervet som en del av sine arbeidsoppgaver i Mellomkirkelig Råd.

– Du er vel egentlig den eneste profesjonelle styrelederen vi har hatt, Hans Morten? ler Kjetil.

– Jo, men arbeidsbøren ble betydelig lettere da vi fikk inn en sivilarbeider i halvstilling, legger Hans Morten til. Petter Hveem var den første sivilarbeideren som fordelte sin tid mellom SLUG og Changemaker.

– Det var vel Erik som satte i gang arbeidet med å skaffe finansiell støtte fra medlemsorganisasjonene våre.

Det ble etter hvert en forutsetning for SLUGs fremtidige drift. I 1997 lovet Redd Barna, Kirkens Nødhjelp og Norsk Folkehjelp å støtte SLUG med 50 000 kr hver. Året etter stilte UD opp og matchet denne summen slik at SLUG kunne ansette noen i 100 % stilling.

Bjørg husker tilbake til den tiden og legger til at SLUG også bygde muskler hva gjaldt faglig kunnskap og kampanjestrategi.

– Vi dro på to hytteturer i den perioden. Da vi dro til Ustaoset satte vi oss dypere inn i gjelda fra skipsekspertkampanjen, og disse diskusjonene kuliminerte til slutt i gjeldstribunalet. Den andre turen vår, til Blefjell, var da vi forsøkte å analysere illegitim gjeld.

Dette ble to viktige kampsaker for SLUG i årene fremover, og SLUGs styrke skulle være nettopp dette: en velinformert, oppdatert gjeng.

– Kan dere fortelle litt om de gode gamle aksjonene?

– Lenkeaksjonen i '95 var vel en av de mest vellykkede aksjonene til SLUG, begynner Bjørg.

– Vi overleverte omkring 15 000 underskrifter til Stortinget med oppfordringen om å slette fattige lands utestående gjeld til Norge. Ungdommer fra Kirkens Nødhjelp og Redd Barna var lenket sammen, dårlig kledd og med sot i ansiktet. På ryggen bar de store pengesekker merket med SLUGs «dollar-logo». Hjemme i Tønsberg Blad kunne jeg lese at gjeldssletteaksjonister ble arrestert – og de var til og med kristne! smiler Bjørg.

– Ja, vi fikk god støtte fra de tilsluttede organisasjonene, minnes Hans Morten.

Jubelåret 2000

– Over 24 millioner støttet Jubilee 2000s krav om gjeldsslette

2001

– Demonstrasjoner for G8-møte i Genova: «Drop the illegitimate debt!»

2002

– SLUG arrangerer Gjeldstribunalet – en høring om rett og moral i norsk gjeldsdebatt

2003

– Diktatorgjeldskampanjen i Norge

2005

– Demonstrasjoner for G8-møtet i Edinburgh: Make Poverty History. Hvite bånd-lenke rundt Stortinget

2006

– Regjeringen kunnngjorde 2. oktober at skipseksportkampanjeggjeldla ville bli slettet

2009

– Stortinget ber regjeringen vurdere gjeldsrevisjon og retningslinjer for norsk utlån, etter SLUG, Changemaker og Kirkens Nødhjelps kampanje «Det burde finnes regler mot slikt!» i 2008.

– Det var først og fremst Tromsøgruppa som begynte arbeidet med å skaffe medlemsorganisasjoner. SAIH, LAG og Kirkens Nødhjelp var noen av de første og viktigste organisasjonene som sluttet seg til SLUGs arbeid. Deretter var det en naturlig tilsigelse fram til vi nådde mellom 50 og 60 tilslutta organisasjoner på midten av 90-tallet.

Aksjonen i Birmingham har fått en helt sentral plass i Bjørgs hjerte.

–16. mai 1998 var vi 70 000 mennesker i en menneskelig lenke rundt lederne i G7 pluss Russland. Det var en helt fantastisk opplevelse. Jeg følte at jeg hadde fått være med på en utrolig reise, fra å sitte alene med disse tankene og ideene på Nøtterøy til å stå sammen med tusenvis av andre

aktivister som mente det samme. Jeg gråt av glede.

Men SLUG var også aktiv på den nasjonale arenaen. Hver helg i 1999, fram mot jubelåret 2000, var det SLUG-stand på Karl Johan for å samle underskrifter til det som skulle bli verdens største underskriftskampanje.

– Også hadde vi jo snegla vår da, ler Kjetil.

– Vi mente at gjeldsslettearbeidet gikk for sakte, altså i sneglefart, så vi dro en enorm hjemmesnekra snegle forbi ambasadene til Japan og Tyskland.

– En annen tøff aksjon var jo isbadingen på Sognsvann, flirer Hans Morten.

– Bryt isen, slett gjeld! Dette var mottoet i 2001. Da hoppet 30 barske aktivister og isbadere i havet for gjeldsslette.

– Det var litt leit, for det kom jo masse publikum. Så selv om ikke NRK, som hadde lovet at de skulle komme, dukket opp, så hoppet vi uti likevel. Men akkurat da vi hadde kommet oss på land stod NRK der med hele kamerateamet sitt. «Dere bader vel en gang til?» spurte de, og vi måtte jo det, ler Kjetil.

På spørsmål om hvorfor akkurat gjeldsslette har vært så viktig, svarer Bjørg at i boka til Hans Morten leste hun noe som stemmer godt overens med hennes egne tanker.

– SLUG er en håpsfortelling.

De andre nikker.

– Jeg har alltid sagt at jeg vil heller kjempe for noe enn mot noe, sier Kjetil.

– Det har jeg gjort i SLUG.

Bjørg S. Hauer (i midten) sammen med Britt Wilhelmsen og Bjørg Berg på demonstrasjon i Genova i 2001.

Slett gjelda!

6

Tekst: Kristian Jahren Øvretveit

Jubilee 2000-kampanjen samlet støtte fra 24 millioner mennesker fra 166 land til kravet om gjeldsslette for de fattige landene. Kampanjen og gjeldsbevegelsens videre arbeid har bidratt til at en del gjeld har blitt slettet, men mye står fortsatt igjen. I kjølvannet av finanskrisen er det mange som frykter at en rekke utviklingsland skal ende opp i en ny gjeldskrise.

Den første store kampsaken for norsk gjeldsbevegelse var at all gjeld utviklingsland hadde til Norge skulle bli slettet. Et viktig moment var at slettingen ikke skulle gå over bistandsbudsjettet. I 1998 lanserte regjeringen Bondevik I «Gjeldsplan mot år 2000». Planen ble presentert som et norsk bidrag til å redusere de fattigste og mest gjeldstyngede lands gjeldsbyrde frem mot årtusenskiftet. I tillegg til å omtale internasjonale initiativer Norge ville ta for å bidra til multilateral gjeldsslette,

inneholdt planen en strategi i forhold til land som hadde gjeld til Norge. Planen ble senere utvidet, og Norge viste seg som et foregangsland internasjonalt både i forhold til generell gjeldsslette og arbeidet med illegitim gjeld.

Gjeldsslette for de fattigste

Internasjonalt kom den første store seieren da Verdensbanken og Det Internasjonale Pengefondet (IMF) i 1996 lanserte gjeldssletteinitiativet HIPC.¹ Etter langvarige protester og demonstrasjoner fra den globale gjeldsbevegelsen hadde G8-landene foreslått å opprette et initiativ hvor 41 land skulle få redusert sin utenlandsgjeld til et «bærekraftig nivå». Men HIPC gjaldt bare for de fattigste og mest gjeldstyngede landene. Mellominntektsland som Ecuador, Peru og Jamaica fikk ikke gjeldsslette gjennom HIPC og initiativet ble kritisert for å skape et kunstig skille mellom land. Etter sterkt press fra gjeldsbevegelsen ble HIPC utvidet i 1999.

Selv om HIPC møtte mye motstand, hadde noe viktig skjedd. Verdens ledere hadde lyttet til stemmer som krevde å bli hørt. Etter ytterligere press fra gjeldsbevegelsen så et nytt gjeldssletteinitiativ kalt MDRI² dagens lys i 2005. Innenfor MDRI skulle HIPC-land få slettet all gjeld til IMF, Verdensbanken og Det afrikanske utviklingsfondet.³ MDRI imøtegikk delvis ett av hovedproblemene med HIPC – at

for lite gjeld ble slettet. Men to andre hovedproblemer, strenge kondisjonaliteter og inkludering av for få land, ble ikke adressert.

Krisen er ikke over

Ti år senere er 88 milliarder dollar slettet gjennom HIPC og MDRI, men utviklingsland bruker fremdeles til sammen over 500 milliarder dollar på gjeldsbetjening hvert år.⁴ Pengene som går til å betale gjeld skulle vært brukt til helse, utdanning og til å takle klimautfordringene. Fattige land er fortsatt tynget av bilaterale lån som faller utenfor ordningene. Disse lånene er ofte preget av høye renter og strafferenter. Dette fører til at utviklingsland i mange tilfeller betaler mer enn den opprinnelige verdien av lånet, bare i renter og strafferenter. Ifølge New Economic Foundation er det behov for 400 milliarder dollar i gjeldsslette for at utviklingsland skal kunne betjene gjenværende lån og samtidig sørge for befolkningens grunnleggende behov.⁵

Betingelsene som ble gitt for gjeldsslette gjennom HIPC og MDRI er basert på en økonomisk tankegang kalt «Washington consensus». Denne omhandler en rekke endringer i landenes økonomiske politikk, som kutt i offentlige utgifter, økt privatisering og friere handel. Resultatet er som regel en økonomisk styring som ikke kommer befolkningen til gode. Dette har fått særlige konsekvenser den siste tiden.

Bistand og gjeldsbetjening i 2005

Kilde: *Slett ikke ferdig!*

\$513.8
milliarder

Gjeldsbetjening
fra alle
utviklingsland

\$43.2
milliarder

Gjeldsbetjening
fra de fattigste
landene

\$106.8
milliarder

Offisiell
bistand til alle
utviklingsland

\$40.4
milliarder

Offisiell bistand
til de fattigste
landene

Mange hevder at svært åpen økonomisk politikk har bidratt til at utviklingsland er spesielt sårbare for både matvarekrisen og finanskrisen. I kjølvannet av finanskrisen, hvor stadig flere rike land opplever økonomisk turbulens, ser vi at de tar i bruk statlige inngrep og redningspakker. Dette er stikk i strid med rådene som blir gitt til fattige land.

Med finanskrisen gir Verdensbanken og IMF stadig nye lån og det globale finanssystemet knaker i sammenføyingene. Dagens gjeldsletteinitiativer er ikke tilstrekkelige, og kravene som stilles er i ferd med å gjøre utviklingslandenes økonomier enda mer sårbare. Gjeldsbevegelsen mener at en reform av systemet må til. Demokrati og selvbestemmelse i Sør må legges til grunn, og fattige land må få større innflytelse i IMF og Verdensbanken. Ett eksempel på mer demokratiske utlånsmekanismer er Sørbanken. Ideen om en bank som låner ut til latinamerikanske land kom etter sterk misnøye med Verdensbanken og IMFs utlåns- og utviklingsprogrammer i denne regionen. Sørbanken låner ut penger uten krav om deregulering og har som mål å skape uavhengighet og sosial utvikling i regionen.

Vilje til forandring

Den globale gjeldsbevegelsen advarer mot en ny gjeldskrise som følge av finanskrisen. Rapporten «A New Debt Crisis?» viser at minst 38 av verdens fattigste land nå risikerer nye gjeldsspiraler.⁶ Dette skjer delvis fordi det ikke ble gjort radikale endringer i det internasjonale finanssystemet etter den første gjeldskrisen. I månedene etter at finanskrisen slo til for alvor har vi vært vitne til de rike landenes redningspakker. Afrika, som på ingen måte er skyld i krisen, vil antagelig rammes hardest av konsekvensene. Det er mulig å forhindre en ny gjeldskrise. Men det vil avhenge av at rike land løfter blikket utover egne grenser og støtter tiltak for å motvirke finanskrisen globale virkninger. Spørsmålet vi må stille er: Finnes det vilje til forandring?

Gjeldssletting og bistandsbudsjett

«Norsk bilateral gjeldssletting kommer i tillegg til annen bistand. Siden gjeldssletting finansiert over gjeldsplanens ramme ikke bevilges over bistandsbudsjettet og også forutsettes å være addisjonell til Norges øvrige bistand, blir den heller ikke rapportert som bistand (til OECDs utviklingskomité (DAC)). Norge er det eneste kreditorlandet i OECD som følger dette prinsippet om addisjonalitet. Dette har gitt Norge stadig økende positiv oppmerksomhet i den internasjonale gjeldsbevegelsen, som nå holder fram Norge som et eksempel til etterfølgelse. Det er all grunn til å videreføre dette viktige prinsippet i norsk gjeldspolitikken.»

Hentet fra St.prp. nr. 1 2008-2009 (Statsbudsjettet)

Den norske gjeldsplanen

I 1998 lanserte regjeringen Bondevik I «Gjeldsplan mot år 2000». Gjeldsplanen ble oppdatert og utvidet i 2004. Den nye handlingsplanen ble kalt «Om gjeldslette for utvikling». Gjeldsplanen består av to hovedpilarer – bilateral gjeldsslette og bidrag til internasjonale gjeldsletteoperasjoner. Fordringene som inngår i førstnevnte er i hovedsak knyttet til eksportkreditter gitt på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet.

«Gjeldsplan mot år 2000» ga en ramme for bilateral gjeldsslette for en gruppe lavinntektsland. Restene av disse landenes bilaterale gjeld til Norge skulle slettes etter at landet hadde fullført HIPC-programmet. Utvidelsen i 2004 åpnet opp for ensidig norsk gjeldsslette til visse mellominntektsland gjennom multilateralt koordinerte gjeldsbytter og til fattige land som kommer ut av krig og konflikt. I tillegg ble det åpnet for gjeldsreduksjon til mellominntektsland, som ledd i multilaterale avtaler i Parisklubben.

Den andre delen av gjeldsplanen, bidrag til internasjonale gjeldsletteoperasjoner, blir finansiert over bistandsbudsjettet gjennom Fond for internasjonale gjeldsoperasjoner. Dette gjeldsfondet ble opprettet i 1988 og har blant annet blitt brukt til HIPC Trust Fund og Verdensbankens 5. og 6. dimensjon.

Gjeldsplanens ramme til bilateral gjeldsslette utenfor statsbudsjettet er på 3,17 mrd. kroner. «Ved utgangen av 2007 hadde Norge ettergitt til sammen 1,994 mrd. kroner av utviklingslandenes bilaterale gjeld til Norge, hvorav 1,659 mrd. kroner er belastet gjeldsplanens ramme og 336 mill. kroner er avskrevet mot GIEKs (Garanti-instituttet for eksportkreditt) landspesifikke tapsavsetninger. Innenfor rammen gjenstår dermed 1,515 mrd. kroner, som kan slettes uten bevilgning.»

Hentet fra Slett ikke ferdig – Ti år med gjeld på dagsorden.

Kilder:

- 1 – Heavily Indebted Poor Countries Initiative
- 2 – Multilateral Debt Relief Initiative
- 3 – I 2006 ble også Den inter-amerikanske utviklingsbanken (IDB) med på MDRI.
- 4 – Slett ikke ferdig – Ti år med gjeld på dagsorden. SLUG/Jubilee Debt Campaign 2008. s. 6-7. Tallet for gjeldsbetjening er fra 2005.
- 5 – Slett ikke ferdig – Ti år med gjeld på dagsorden. SLUG/Jubilee Debt Campaign 2008.s. 4.
- 6 – A New Debt Crisis? Jubilee Debt Campaign 2009.

Noen lån skulle aldri vært gitt

8

Tekst: Ingrid Harvold Kvangraven

På samme måte som med generell gjeldsslette har kampen for sletting av illegitim gjeld bestått av mange små skritt fremover. Da gjeldsaktivister først begynte å snakke om illegitim gjeld, ble de ikke tatt på alvor av beslutningstakerne. Fremdeles er begrepet omstridt, og det mangler en god definisjon. I et langtidsperspektiv ser man likevel en enorm fremgang, både i Norge og internasjonalt.

Illegitim gjeld er i dag et nøkkelbegrep for gjeldsaktivister både i Nord og i Sør. SLUG mener at gjeld er illegitim hvis lånet for eksempel ble tatt opp av undertrykkende regimer, tatt opp til illegitime formål eller gitt til mislykkede prosjekter som forårsaket miljømessig eller sosial skade som burde vært forutsett av långiver. Ett eksempel på illegitim gjeld er gjeld fra lån gitt til støtte og bevæpning av apartheidregimet i Sør-Afrika.

Skipseksportkampanjen: SLUGs kamp

I begynnelsen fokuserte den norske gjeldsbevegelsen på generell gjeldsslette. Inspirert av gjeldsbevegelsen i Sør begynte de norske aktivistene etter hvert å diskutere illegitimitet, og i 2001 ble illegitim gjeld SLUGs hovedsatsingsområde. Siden da har man drevet lobbyvirksomhet, nasjonalt og internasjonalt, og kampanjer, gjerne i samarbeid med tilsluttede organisasjoner. En gjennomgående utfordring har vært å finne en god definisjon på begrepet.

SLUGs største kampsak var lenge å få slettet gjelden etter skipseksportkampanjen. Denne kampanjen hadde som mål å redde norske arbeidsplasser, og innebar at bedrifter i en rekke utviklingsland kjøpte skip fra norske verft på 1970-tallet. Skipseksportkampanjen fikk garantier fra Garanti-instituttet for eksportkreditt (GIEK). Mange av prosjektene viste seg imidlertid å ikke være økonomisk bærekraftige. Resultatet av dette ble at låntakerne ikke klarte å betale ned på lånene, slik at statsgarantier på begge sider ble utløst. Dermed ble kredittene omgjort til stat-til-stat-gjeld. Den norske gjeldsbevegelsen mente det var urettferdig at utviklingslandene måtte betale ned på denne gjelden i flere tiår etter at en stor del av lånene viste seg å gå til mislykkede utviklingsprosjekter. SLUG benyttet enhver anledning til å opplyse både politikere og mannen i gata om denne gjeldens illegitimitet.

I 2004 så man endelig konkrete resultater av lobbyarbeidet og kampanjene. Ideen om illegitim gjeld ble nemlig en del av norsk politikk i det Hilde Frafjord Johnson i regjeringen Bondevik II la frem Handlingsplan om gjeldsslette for utvikling.¹ Tanken var at handlingsplanen skulle være et instrument for forbedring av norsk gjeldspolitik, og fokuset på gjeldsslette gjennom multilaterale finansinstitusjoner skulle forsterkes. Da den rødgrønne regjeringen tiltrådte i 2005, ble den gjenstand for utstrakt lobby fra SLUG, Kirkens Nødhjelp og Changemaker. I 2006 annonserte utviklingsminister Solheim at den rødgrønne regjeringen ville slette gjelden etter skipseksportkampanjen, altså 520 millioner kroner i statsgjeld fra Ecuador, Egypt, Jamaica, Peru, Sierra Leone, Burma og Sudan. I dag er gjelden til alle landene slettet, bortsett fra de to sistnevnte som skal få sin gjeld slettet når de får myndigheter som anerkjennes internasjonalt.² Regjeringen innrømmet ved slettingen av gjelden fra skipseksportkampanjen at Norge hadde ført en feilslått utviklingspolitikk, og at man som kreditor hadde

medansvar for den resulterende gjelden. Dette var første gang et kreditorland påtok seg ansvar for en uansvarlig utlånspolitikk. Videre anerkjente Solheim at Norge ved sletting av skipseksportgjelden gikk i bresjen internasjonalt, og ga dermed uttrykk for at vi har et kritisk blikk på egen utlånspraksis.

Illegitim gjeld på den internasjonale arena

Det var altså gjeldsbevegelsen i Sør som først satte fokus på illegitim gjeld. Jubilee South har «We are the creditors» som slagord, og mener at land i Nord står i historisk og økologisk gjeld til land i Sør etter kolonialisering og industrialisering på land i Sørs bekostning. «Don't Owe Won't Pay» er annet godt brukt slagord. Dette er det også lettere å omsette til praksis. Gjeldsrevisjon er en nyttig metode når en skal avklare hvilke deler av et lands gjeld som er illegitim, og hva som er legitimt og bør betales tilbake. En slik revisjon innebærer at man ser på under hvilke omstendigheter lånene ble tatt opp, hvilke konsekvenser lånene har hatt for folket, og om pengene ble brukt slik de var ment. På Filippinene og i Brasil har sivilsamfunnet gjennomført gjeldsrevisjoner. I 2007-08 gjennomførte Ecuador en gjeldsrevisjon i statlig regi. Dette var første gang i historien at myndighetene i et land satte i gang et slikt tiltak.

Samtidig har det blitt jobbet for fullt internasjonalt, med Verdensbanken og FN som viktige arenaer. Norge har bidratt til diskusjonen, blant annet gjennom å finansiere studier på illegitim gjeld i UNCTAD³ og Verdensbanken. Som oppfølging av Verdensbankstudien ble det i 2008 arrangert et rundebord på illegitim gjeld og ansvarlig långivning. Selv om partene stod langt fra hverandre på viktige punkter, var det en viktig milepæl at Verdensbanken inviterte beslutningstakere og sivilsamfunn til å diskutere dette omstridte begrepet.

Ansvarlig finansiering

Ansvarlig finansiering skal sikre at både låntakere og långivere opptrer ansvarlig for å forhindre nye tilfeller av illegitim gjeld og uhåndterbare gjeldsbyrder. Eurodad har utarbeidet et charter for ansvarlig finansiering. Målet med charteret er å bidra til internasjonale juridisk bindende standarder, og dermed sikre forutsigbarhet og rettferdighet for låntakere og långivere.

Illegitim gjeld er fortsatt viktig

Den norske gjeldsbevegelsen har i det siste hatt et spesielt fokus på norsk bilateral långivning. Vi krever en gjennomgang av utestående fordringer og innføring av retningslinjer for all norsk utlån.⁴ Det blir også forventet at Norge fortsetter å ta en progressiv rolle internasjonalt. På Finansiering for Utviklingskonferansen i FN i fjor tok Norge til orde for at «illegitim gjeld» skulle inn i sluttokumentet. Selv om Norge ikke nådde frem, var det et viktig fremstøt. Norge bidrar også gjennom å støtte et treårig prosjekt i UNCTAD. Prosjektet skal ta for seg illegitim gjeld og ansvarlig finansiering, og vil forhåpentligvis gi viktige bidrag til den videre debatten.

For å forhindre en ny gjeldskrise er både bindende retningslinjer for ansvarlig finansiering og en rettferdig gjeldslettemekanisme viktige faktorer.⁵ SLUG vil sammen med resten av den globale gjeldsbevegelsen fortsette å jobbe for at dette kommer på plass.

Garanti-instituttet for eksportkreditt (GIEK)

GIEK skal minimere risikoen som kan følge av ustabile politiske eller finansielle forhold for selskaper som investerer i utviklingsland.⁶ Instituttets hovedmålsetting er å fremme norsk eksport av varer, tjenester og norske investeringer i utlandet. GIEK gir selskaper lån, garantier og forsikringer som kan demme opp for eventuelle tap. Dette innebærer at hvis et selskap ikke får den avtalte betalingen av handelspartneren eller på annen måte lider tap, vil eksportkredittbyrået overta som kreditor. Etersom eksportkredittbyråer gjerne er statlige organer, blir da også gjeld mellom to private aktører til en sak mellom to stater i det garantier utløses.

Kilder:

1 – Denne planen var en utvidelse av gjeldsplanen fra 1998.

2 – Kjetil Abildsnes, tidligere leder i SLUG, har skrevet en rapport om hvorfor Norge slettet skipseksportgjelda. Denne kan lastes ned på slettgjelda.no/Materiell/

3 – United Nations Conference on Trade and Development

4 – Les mer om kampanjen på side 14-15.

5 – Les mer om gjeldslettemekanisme på side 11.

6 – Les mer på slettgjelda.no/Tema/Eksportkreditt

Miljø- og utviklingsminister Erik Solheim på gjeldsmarkering i 2007.

Med rett til å diktere

10

Tekst: Line Madsen Simenstad

De internasjonale finansinstitusjonenes kondisjonaliteter ved lån og gjeldslette har vært gjenstand for mye kritikk fra gjeldsbevegelsen opp igjennom årene. Fortsatt stiller de strenge økonomiske betingelser for sine lån, men det siste året har brakt med seg noen endringer.

Finanskrisen tvinger nå lav- og mellominntektsland over hele verden til å vende seg til de internasjonale finansinstitusjonene (IFIene) for lån. Dette er institusjoner som de siste tiårene har måttet tåle kraftig kritikk fra sivilsamfunn i Nord og Sør for sin bruk av økonomiske betingelser ved utlån til fattige land. Hvordan har denne praksisen utviklet seg siden 70-tallet og hvor står vi i dag?

Strukturtilpasning

Verdensbanken og IMF har stilt økonomiske betingelser for sine lån helt siden 50-tallet. På slutten av 70-tallet intensiveres denne praksisen når de innfører sine strukturtilpasningsprogrammer (SAP), i et forsøk på å disiplinere utviklingsland ut av gjeldskrisen som står på trappene. Disse innebærer bl.a. restriksjoner på offentlig pengebruk, privatisering av statlige foretak, omstrukturering til eksportrettet landbruk og liberalisering av handelsregler og finanssektoren. Andre finansinstitusjoner

og bilaterale donorer stiller lignende krav for utlån og etter hvert for gjeldslette.

Utover på 80- og 90-tallet blir SAP stadig mer omfattende, samtidig som programmene blir gjenstand for heftig kritikk fra sivilsamfunnet. Ikke bare viser betingelsene seg i mange tilfeller å være skadelige for befolkningen i landene det gjelder; de bryter også med det demokratiske prinsippet om at myndighetene står til ansvar for folket. Land etter land har sett seg nødt til å prioritere forpliktelser til de internasjonale finansinstitusjonene, fremfor å dekke sin egen befolknings grunnleggende behov. Asiakrisen og Argentinakrisen på slutten av 90-tallet og begynnelsen av 2000-tallet blir et vendepunkt. IMF blir sterkt kritisert for å ha forverret krisene og får et alvorlig legitimitetsproblem. Utover 2000-tallet betaler land etter land ned gjelden til IMF før tiden for å fri seg fra økonomiske tvangstrøyer.

Nye betegnelser – ny linje?

I dag er strukturtilpasningsprogram et fyord, også hos de internasjonale finansinstitusjonene, men det vil ikke si at de har sluttet å stille økonomiske betingelser. Land som vil ha lån eller gjeldslette fra Verdensbanken eller IMF må utarbeide en såkalt Poverty Reduction Strategy Paper (PRSP). Denne skal reflektere landets utviklingsstrategi, men blir kritisert for å ikke ha beveget seg særlig langt fra SAP-tilnærmingen.¹

I 2002 og 2005 innførte henholdsvis IMF og Verdensbanken retningslinjer som var ment å gjøre betingelsene mer fleksible. European Network on Debt and Development (Eurodad) har gått gjennom et utvalg av disse institusjonenes låneavtaler inngått etter innføringen av retningslinjene. Her kommer det frem at IMF ikke har redusert antall

betingelser knyttet til sine lån og at det fortsatt stilles krav til privatisering og liberalisering.²

Ifølge Eurodad har Verdensbanken redusert sine betingelser noe. Det har vært mest reduksjon av såkalte ikke-bindende betingelser, og praksisen med å knytte mange betingelser sammen til ett punkt får nedgangen til å virke større enn den egentlig er. Krav om privatisering og liberalisering har blitt mer omfattende, men gjemmes bak andre betegnelser.³

Lyspunkter

Det hele er ikke bare mørkt. I januar i år åpnet for første gang IMF opp sin database med informasjon om betingelsene som knyttes til lån. Noen måneder tidligere satt den samme institusjonen i gang et utlånsprogram for mellominntektsland som er rammet av finanskrisen, fritt for betingelser. Verdensbanken startet i mai i fjor et program for bistand og lån til fattige land rammet av matvarekrisen, med svært få eller ingen betingelser. Dessuten vil IFIene møte hard konkurranse fra nye utlånere som Kina og India, og nye institusjoner som Det Asiatiske Pengefondet og Sørbanken. Gjeldskrisen førte til strukturtilpasningsprogrammer, mens Asiakrisen og Argentinakrisen åpnet manges øyne for konsekvensene av disse. Spørsmålet er hvilke varige endringer finanskrisen bringer med seg.

Kilder:

1 – Reducing poverty or repeating mistakes, Church of Sweden Aid, Diakonia, Save the Children Sweden og The Swedish Jubilee Network, Desember 2003.

2 – Critical conditions, Eurodad 2008

3 – Untying the knots, Eurodad 2007

Demonstrasjon mot IMF og Verdensbanken i 2009.

Gjeldsdomstol – en mulig løsning på krisen?

Tekst: Maria Dyveke Styve

Finanskrisen har forsterket faren for en ny gjeldskrise, og tydeliggjort behovet for nye løsninger. En gjeldsdomstol er et konkret forslag som diskuteres internasjonalt. En slik mekanisme vil kunne brukes for å vurdere både gjeldens legitimitet og bærekraft, og bidra til mer ansvarlig långivning i fremtiden.

Finanskrisen har utviklet seg til en økonomisk krise som har spredt seg til utviklingsland. I følge Verdensbanken har 94 utviklingsland sett en nedgang i vekst, og av disse har 43 land et høyt fattighetsnivå.¹ Denne nedgangen skyldes blant annet at eksportinntektene har blitt mindre, ettersom etterspørselen fra rike land har gått ned. Mindre midler, også til å nedbetale gjeld, kan føre til en ny gjeldskrise. I så tilfelle vil IMF, Verdensbanken og andre kreditorer møte et nytt problem: Hva gjør man med land som har gjennomført HIPC-programmet² og på ny havner i gjeldskrise? I følge en ny rapport fra Erlassjahr er det en stor sannsynlighet for at minst fem land som har fullført HIPC kan få store betalings-

problemer i nær fremtid.³ Sannsynligvis vil dette kunne bli et problem med et mye større omfang.

Hovedproblemet med dagens situasjon er at det ikke finnes noen helhetlige og rettferdige løsninger når et land er i dyp gjeldskrise. De løsningene som finnes i dag er preget av en sterk ubalanse i maktforholdet mellom utlånere og låntakerlandet. Gjeldens opphav vurderes ikke når man sletter gjeld, slik at illegitim gjeld fra et diktatur har samme status som legitim gjeld tatt opp i befolkningens interesse. En gjeldsdomstol vil kunne løse disse problemene, og skape en mer rettferdig løsning på gjeldskrisen.

Hva er en gjeldsdomstol?

I en gjeldsdomstol vil det være en uavhengig tredjepart, et dommerpanel, som avgjør hvordan gjeldsproblemene skal behandles. Dette er juridisk sett en voldgift, hvor partene binder seg til dommernes avgjørelse. La oss ta et eksempel. Hvis Mosambik skulle havne i svært alvorlige betalingsproblemer, kan en ad hoc gjeldsdomstol opprettes. Gjeldsdomstolen vil gå igjennom hele Mosambiks gjeld, og vurdere om deler av den er illegitim og hvor mye av gjelden som må slettes for at landet skal være i stand til å dekke befolkningens grunnleggende behov. Landet får da en helhetlig løsning på sine gjeldsproblemer. Samtidig vil en slik mekanisme sette klare eksempler for hvilken type utlån som ikke er akseptert og altså fører til illegitim gjeld. Dette vil igjen kunne bidra til økt ansvarlig långivning.

Hvilken rolle kan Norge spille?

SLUG har gjennom flere år jobbet med å fremme forslaget om en gjeldsdomstol ovenfor norske myndigheter. I Soria Moria-erklæringen sier regjeringen at den vil «arbeide for opprettelsen av en gjeldsdomstol for behandling av spørsmål om illegitim gjeld».⁴ Videre har Norge fått gjennomført studier av illegitim gjeld i både FN og Verdensbanken, og FNs studie refererer til muligheten for å bruke voldgift for å behandle illegitim gjeld.⁵ Hvis regjeringen tar Soria Moria-erklæringen på alvor, er tiden nå moden for å jobbe mer aktivt for å fremme gjeldsdomstol internasjonalt. Regjeringen bør argumentere for at en slik mekanisme må være åpen og rettferdig, vurdere gjeldens legitimitet og hensyn til befolkningens menneskerettigheter, samt gi det aktuelle landet en helhetlig løsning på gjeldsproblemene sine.

SLUG har i flere år jobbet med forslaget om en gjeldsdomstol. I Bergen ble det for eksempel arrangert flere konferanser med rollespill hvor vi simulerte hvordan en gjeldsdomstol ville gå for seg. Først ut var Argentina, der gjelden etter militærregimet fra 1976-1983 ble tatt opp. Senere ble Sør-Afrikas apartheidgjeld gjennomgått i en gjeldsdomstol.

Kilder:

1 – <http://go.worldbank.org/U05NMJJNZ0>

2 – IMF og Verdensbankens gjeldsletteprogram for de fattigste utviklingslandene.

3 – Disse landene er Benin, Gambia, Mosambik, Niger og Sao Tomé & Príncipe, som alle har kommet til "completion point" i HIPC-prosessen. Kaiser, Lampe og Mischo: Schuldenreport 2009. <http://www.erlassjahr.de/presse/pressemitteilungen/globale-finanzkrise-fuehrt-zu-neuer-schuldenkrise-in-entwicklungslaendern.html>

4 – Soria-Moria erklæringen, s. 10.

5 – Howse, R. (2007). The Concept of Odious Debt in Public International Law. http://unctad.org/en/docs/osgdp20074_en.pdf.

Å forsere hinder

12

Tekst: Kathrine Sund-Henriksen

Det er få land som passer betre enn Liberia til å illustrere ulike saker som har vore sentrale for gjeldsrørsla dei siste femten åra. Ei enorm gjeldsbyrde, illegitim gjeld, gribbefond og andre hindringar eit nytt demokrati må forsere for å få gjeldslette, er gode døme på dette. Men Liberia gir óg eit signal om at det nyttar. Med Afrika sin første folkevalte kvinnelege president, Ellen Johnson-Sirleaf, ved roret har det krigsherja landet sett ei positiv utvikling dei siste åra.

I samband med symposiet på illegitim gjeld som vart arrangert i Oslo i oktober i fjor, tok SLUG ein prat med statssekretær i det liberiske finansdepartementet, Tarnue Mawolo.

Kva var bakgrunnen for at Liberia hadde ei enorm gjeldsbyrde då Johnson-Sirleaf tok over makta i 2006?

Då Johnson-Sirleaf vart valt skulda Liberia 5, 6 milliardar dollar. Av dette var 4, 73 milliardar utanlandsgjeld. Mesteparten av utanlandsgjelda kom mellom 1973-1985, i den perioden som vert sett på som den mest intense i den kalde krigen. Frå 1973-1980 vart det til dømes tatt opp lån for 600 millionar dollar. Så kom militærkuppet i 1980. Militærregimet haldt fram med å ta opp store lån, og i 1985 hadde Liberia sin gjeldsbyrde kome på rundt 1,6 milliardar dollar. På midten av 80-talet var så regimet ikkje i stand til å betjene gjelda lenger. Dette førte til at ho vart tredobla – til 4,7 milliardar dollar. To tredelar av dette var altså renter, straffegebyr og andre kostnader knytt til manglande betaling.

Innanlandsgjelda til Liberia var på 900 millionar dollar i 2006. Mesteparten av

dette kom medan militærregimet styrte mellom 1980-1996. Gjelda kom som følgje av dårlege lån garantert for av regjeringa og falske kontrakter der varer eller tenester ikkje vart levert. I tillegg vart det gjort nokre overføringar som var haldbare.

Det var ikkje muleg for regjeringa som tok over i 2006 å betjene denne enorme gjelda. Liberia sin økonomi hadde kollapsa allereie på begynnelsen av 90-talet – brutto nasjonalprodukt hadde då falle med 90 % frå midten av 80-talet. Eksportsektoren spelte ei viktig rolle i denne kollapsen. Borgarkrigen førte til at gruver og gummiplantasjar måtte stengje, og tømmerindustrien og utvinninga av diamantar vart tatt over av kriminelle. I 1996 var landet sin gjeld-eksport ratio 2300 % – femten gongar det som under HIPC¹ vert definert som berekraftig.

Vil du definere noko av denne gjelda som illegitim?

Ja, vi har mange konkrete døme som eg stiller spørjeteikn ved. Allereie 6. januar 1964 ga til dømes Verdensbanken eit lån på 3,5 millionar dollar til regjeringa. Lånet skulle gå til å bygge ein motorveg i Monrovia. Men kvar tok pengane vegen? Det er det ingen som veit.

9. august 1978 ga amerikanske Chemical Bank regjeringa eit lån på 15 millionar dollar for å finansiere kjøp og utbetring av eit canadisk raffineringanlegg. Dette anlegget frå 1967 var ulønsamt i Canada, så dei ville kvitte seg med det. Til trass for at ein brukte enorme summer på kjøp og utbetring kom aldri anlegget i bruk. Med utgangspunkt i marknaden på den tida ville det uansett ikkje ha vore lønsamt. Dette er eit enkelt døme på total mangel på grundige vurderingar frå långjevar si side.

Vi har også døme frå Skandinavia. 20. juni 1979 ga svenske PK-bank² eit lån til regjeringa på 950 000 dollar. Føremålet var å kjøpe båtar til kystvakta – altså å styrke militæret. Dette var fire månader etter den mest valdelege demonstrasjonen i Liberia si historie, der regjeringa slo ned opprøret med makt og drap fleire menneske. Eit lån som eg meiner var i gråsona var 11, 4 millionar dollar i kommersielle kredittar gitt frå den norske regjeringa 19.

Pengane Liberia har brukt på å betjene illegitim gjeld, kunne ha gått til å styrke eit veldig svakt helsevesen.

desember 1980. Dette var ganske nøyaktig eitt år etter militærkuppet, der regjeringsmedlemmar vart skotne på stranda. Grunnen til at eg meiner det er i gråsona, er at militærregimet faktisk var ganske populært blant befolkinga på denne tida.

Eitt problem med lån til diktatorar er at dei kan bruke pengane på andre føremål enn det som har blitt oppgitt. Og sjølv om pengane går til det oppgitte føremålet, vil det frigjere lokale ressursar som kan brukast på til dømes våpenkjøp. Også om ein diktator bygg til dømes ein skule, er det lite truleg at den vil bli ståande. Diktaturet vil kollapse, samfunnet vil kollapse og skulen vil forsvinne. Dette har vi sett mykje av i Liberia. På grunn av alt dette, bør ikkje ansvarlege långjevarar gjere lån til diktatorar. Ein offentleg gjennomgong av alle lån er essensielt. Då kan ein finne dei illegitime låna og betjene den gjelda som ikkje er illegitim.

Eit hovudproblem for oss då vi tok over var at ingen hadde oversikt over alle låna. Etter kvart har vi funne nokre lister, og vi trur no at vi kjenner til alle. Men vi har få originale lånedokument.

Korleis har gjeldsbyrda påverka utviklinga av eit demokratisk og velstående Liberia etter at den folkevalte presidenten fekk makta?

Det har vore ekstremt vanskeleg. Mange av partnarane har vore samarbeidsvillige, men reisa har uansett vore lang og utfordrande. Den norske regjeringa har spelt ei nøkkelrolle, saman med mellom anna USA, Tyskland og Storbritannia. Gjeldsbetjeninga har vorte mykje lavare dei siste åra. Men framleis

treng vi sjølvsagt alle pengane vi brukar på gjeldsbetjening til fattigdomsbekjempelse. I tillegg til å måtte bruke store ressursar på gjeldsbetjening og på å jobbe for gjeldslette, har vi også problem med å ta opp nye lån. I eit krigsherja land er det store behov, til dømes for å byggje skular, sjukehus og vegar, og løne lærarar og helsearbeidarar. Vi er avhengige av ekstern kapital, inkludert bistand. Norge har vore svært hjelpsam, og bidrege spesielt innanfor energisektoren. Men vi er også avhengige av tilgang til eksterne lån med gode vilkår, for å kunne gjere investeringar og styrke økonomien.

I eit Liberia som prøver å byggje seg opp etter borgarkrigen er mangelen på kapital spesielt vanskeleg fordi befolkinga har store forventningar. Dersom vi ikkje leverer veks frustrasjonen. Men for å klare dette er regjeringa avhengig av umiddelbar kapital – dess raskare, dess betre. Folk vil sjå skular, vegar og så vidare. Når dette ikkje skjer, spør dei oss: «Korleis er de annleis enn dei andre?»

Er den andre utfordringar du ønskjer å framheve?

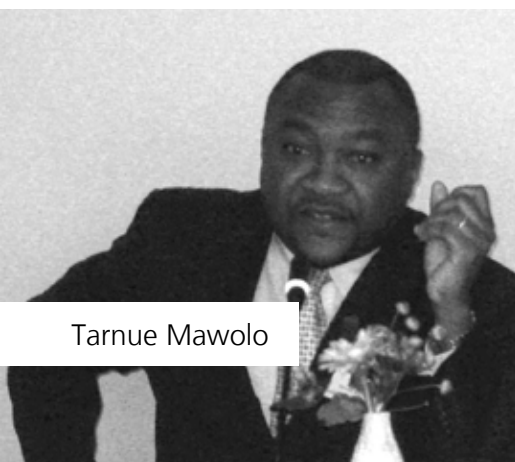
Gribbefond!³ Som nemnt hadde vi store utfordringar med å få oversikt over all gjelda. Dette skuldast delvis at mykje av gjelda hadde blitt selt vidare, gjerne to til tre gongar, frå dei opprinnelege långjevarene. Gjeld på rundt 1,4 milliardar dollar hadde enda opp hos gribbefond. Private kreditorar forhold seg annleis til gjeldslette enn bi- og multilaterale kreditorar. I utgangspunktet måtte vi forhandle med kvar enkelt av dei, men dei fleste har vi etter kvart klart å samle i grupper som vi kan forhandle med. Vi har måtta vise at vi

kan handtere gjelda med visse betingelsar. Forslaget var at vi ville kjøpe tilbake gjeld for 3 cent per dollaren. Det vil seie at gribbefonda ville tene til saman 47 millionar dollar. Dette blir finansiert gjennom bistand øyremerka dette føremålet, mellom anna fem millionar dollar frå Norge. Andre land som støttar operasjonen økonomisk er USA, Storbritannia og Tyskland. Vi manglar framleis litt over 20 millionar dollar. Prosessen har vore utfordrande, men vi har sett framsteg i det siste.

Korleis ser du framtida for Liberia? Vil det kome ei ny gjeldskrise?

Eg er optimistisk. Ansvarleg utlån og låntaking er essensielt. For å forhindre ei ny gjeldskrise må vi også forbetre sjølve gjeldshandteringa. Dette må sjåast i samheng med ei generell styrking av offentleg finansiell styring, inkludert mellom anna ny lovgjeving, betre budsjettprosessar, auka parlamentarisk deltaking, ekstern revisjon og meir oversiktlege prosessar rundt opptak av nye lån. Regjeringa må også rapportere til parlamentet om gjeldsporteføljen. Alt dette vil gjere det vanskelegare å ta opp nye illegitime lån.

Långjevarar og andre partnarar må hjelpe postkonfliktland som Liberia med å styrke kompetansen i regjeringsapparat og sivilsamfunn. Viss dette ikkje skjer, er det fare for at mange vil bevege seg mot Kina, som er enklare å forhalde seg til og mindre byråkratisk. Og då vil faren for ei ny gjeldskrise auke.

Tarnue Mawolo

Kilder:

- 1 – Heavily Indebted Poor Countries Initiative – Verdensbanken og IMF sitt program for gjeldslette.
- 2 – PK-bank var ein av forløparane til Nordea.
- 3 – Gribbefond er selskap som har spesialisert seg på å kjøpe gjeld billeg på andrehandsmarknaden, for så å tene pengar gjennom å krevje full tilbakebetaling.

Gjeldskampanjer

14

I 2008 hadde SLUG, i samarbeid med Changemaker og Kirkens Nødhjelp, kampanjen «Det burde finnes regler mot slikt!» Vi stilte følgende tre krav til miljø- og utviklingsminister Erik Solheim og regjeringen;

1. Gå gjennom utestående norske gjeldskrav og slette eventuell illegitim gjeld

2. Etablere klare kriterier for ansvarlig utlån til utviklingsland

3. Lede an internasjonalt for å få på plass en arbeidsgruppe i FN som kan arbeide for internasjonale regler for ansvarlig utlån og sletting av illegitim gjeld

I løpet av kampanjen ble det samlet inn 11.392 underskrifter og 27 organisasjoner støttet kravene våre. Kampanjen fikk bred partipolitisk støtte, og bidro generelt til å styrke regjeringens fokus på illegitim gjeld. Solheim, som i utgangspunktet var negativ, ga mot slutten av kampanjen uttrykk for at han var åpen for en mulig revisjon av utestående norske fordringer og norsk utlånspraksis. Han tok også til orde for at Eurodads charter for ansvarlig finansiering kan være et godt utgangspunkt for mer ansvarlige utlånsrutiner. UD gikk inn for å støtte et fireårig prosjekt i UNCTAD på illegitim gjeld og ansvarlig långivning.

UNCTAD-prosjektet, med Norge som viktigste bidragsyter, møter langt på vei vårt krav nr tre. Nå fokuserer vi derfor først og fremst på de to andre kravene. Vi har blant annet lansert rapporter om Garanti-instituttet for Eksportkreditt (GIEK) og om Statens Pensjonsfond - Utlands (SPU) investeringer i statsobligasjoner. Disse kan lastes ned fra www.slettgjelda.no. 8. juni gjorde så et enstemmig Storting noe historisk – det ba regjeringen vurdere gjeldsrevisjon og retningslinjer for norsk utlån, inkludert gjennom SPU! Gjeldsbevegelsen jubler og forventer at regjeringen følger opp.

I 2009 har vi også en mindre sidekampanje på klimagjeld. I den forbindelse har vi skrevet et brev til Solheim, som du kan lese på baksiden.

Utlån uten etikk

Statens Pensjonsfond - Utland (SPU) låner ut penger til land gjennom kjøp av statsobligasjoner. Ved årsskiftet hadde Pensjonsfondet nær 580 milliarder kroner investert i slike utlån. Med unntak av regelen om at Pensjonsfondet ikke skal investere i statsobligasjoner utstedt av Burma, er disse investeringene ikke underlagt etiske retningslinjer.

Når Pensjonsfondet kjøper statsobligasjoner, går pengene rett inn i statskassa til utstederlandet. Dette er problematisk i stater som står bak grove brudd mot menneskerettighetene eller folkeretten. Ved utgangen av 2008, under Israels krigføring mot Gaza, satt Pensjonsfondet på israelske statsobligasjoner for i overkant av 267 millioner kroner. Pensjonsfondet har også lånt penger til blant andre Kina, Russland, Colombia, Qatar og Venezuela, og økte i 2008 utlånet til flere av disse landene.

Like før påske la Finansdepartementet fram resultatet av evalueringen av SPUs etiske retningslinjer. I evalueringsprosessen har SLUG og andre tatt til orde for at det etiske rammeverket må utvides til å gjelde investeringer i statsobligasjoner. Finansdepartementet sier dette er uaktuelt, og legger til grunn at utvidede retningslinjer vil innebære boikott av stater, en utenrikspolitisk linje Norge ikke fører.

Men vi kan ikke slå oss på brystet og hevde oss som ansvarlig investor og foregangsland innenfor ansvarlig utlån når store deler av investeringene havner utenfor det etiske rammeverket. Som med alle andre utlån, har långiver et medansvar for at lånene er legitime. For Pensjonsfondet innebærer dette at en må sikre at lånene ikke bidrar til grove menneskerettighetsbrudd eller brudd på folkeretten. Norske oljepenger bør heller ikke investeres i statsobligasjoner dersom utsteder bryter grunnleggende demokratiske prinsipper som åpenhet og parlamentarisk deltakelse når lån tas opp.

Ansvarlige investeringer krever et etisk rammeverk som er mer omfattende enn det vi har i dag. Det krever også at regjeringen tar debatten om hvordan etiske retningslinjer kan utformes. Vi ser at det er utfordringer knyttet til balansegangen mellom butikk, etikk og politikk, men etikken kan ikke stoppe der politikken begynner.

Når Stortinget nå skal behandle stortingsmeldingen om forvaltningen av Statens Pensjonsfond oppfordrer vi politikerne til å ta disse spørsmålene med i debatten. Vi håper våren vil bringe en konstruktiv diskusjon hvor også Finansdepartementet er med, og at denne vil føre til et etisk rammeverk som omfatter alle investeringene Pensjonsfondet foretar.

*Øygunn Sundsbø Brynildsen, leder SLUG.
Innlegget stod på trykk i Ny Tid 24.04.09.*

Frynsete forsikring

Over 80 år med statlig støtte til risikofylt eksport har bidratt til å styrke norsk næringsliv. Ofte har det i tillegg bidratt til utvikling i fattige land, men ordningen har også resultert i uheldig u-landsgjeld, korrupsjon, miljøødeleggelser og sosial utnyttning. Hvor går grensen for hva den norske stat skal støtte, og vet staten egentlig hva den støtter?

U-landsgjeld, miljøødeleggelser, korrupsjon, illegal våpenhandel og tvangsflytting er bare noen av problemene som har oppstått i kjølvannet av vestlige lands garantistøtte til sin egen eksportnæring. I Norge er det Garantiinstituttet for Eksportkreditt (GIEK) som utsteder denne statlige garantien, og gjennom ordningen med eksportgaranti har også Norge flere skamletter på samvittigheten. Gjelden som oppstod i en rekke land etter massiv norsk skipseksport på slutten av 70-tallet er én av dem. Dette var i realiteten snarere et tiltak for å redde norske arbeidsplasser, enn behovsprøvde utviklingsprosjekter. I 2006 ble gjelden omsider slettet av den norske regjeringen, etter massiv kritikk fra det sivile samfunn.

Grunnen til at en garantiordning, som i prinsippet er helt legitim, så ofte forårsaker problemer for fattige land er rett og slett at man ikke har gode nok etiske kriterier og retningslinjer. Slett U-landsgjelda (SLUG) har sett nærmere på GIEKs virksomhet og peker i en nylig offentliggjort rapport på flere svakheter i GIEKs tilnærming til etiske problemstillinger. Under følger ti gode råd til regjeringen for hvordan den kan forhindre at GIEK bremser utvikling, og påfører fattige land unødvendige problemer.

1. Bli mer åpne. I dag er det relativt vanskelig å få oversikt over GIEKs prosjektportefølje, på tross av at instituttet har et uttalt ønske om å være åpen og transparent. Selv Verdensbankens garantibyrå, MIGA, har mer offensiv åpenhetslinje.

2. Still etiske krav til kjøps- og lånekontrakter. I dag gir GIEK forsikring til selskaper og deres prosjekter uten å blande seg inn i hva som faktisk står i kjøps- eller lånekontrakten. Dette har ført til at minst ett land i dag nedbetaler gjeld etter et prosjekt som aldri ble fullført fra den norske leverandøren. Dette ville ikke skjedd med en skikkelig kontrakt.

3. Still krav til arbeiderrettigheter. Grunnleggende arbeiderrettigheter, blant dem ILOs kjernekonvensjoner, er ikke løftet høyt nok opp på agendaen. GIEK bør frasi seg garantiansvar dersom det avdekkes grove brudd på arbeiderrettigheter og menneskerettigheter generelt.

4. La et uavhengig råd vurdere behovet for konsekvensutredning. I dag er det GIEK selv som vurderer om et prosjekt trenger en etisk konsekvensutredning. Denne vurderingen bør ligge til et uavhengig råd, etter modell av pensjonsfondets Etikkråd. Ikke hos GIEK selv, som har som mål å fremme eksport.

5. Øk støtten til fornybar energi. 68 prosent av GIEKs virksomhet befinner seg innenfor olje- og gassektoren. Fortsatt statlig støtte til slik virksomhet bidrar til å forsterke de menneskeskapte klimaendringene, noe som først og fremst går ut over mennesker i fattige land. GIEK bør brukes til å støtte fornybar fremfor fossil energi.

6. Hold et våkent øye med utvinningsindustrien. Gruve- og oljebransjen er blant de mest utsatte bransjene for miljøproblemer, korrupsjon og kapitalflukt – ikke minst når de opererer i fattige land. GIEK bør følge ekstra godt med på disse bransjene, og kreve at selskaper slutter seg til Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) før de kan kjøpe statlige eksportforsikringer.

7. Ikke støtt selskaper i skatteparadis. GIEK garanterte i 2007-2008 for prosjekter i både Bermuda, Belize og De britiske jomfruøyene – alle tre land karakterisert som skatteparadiser av blant annet OECD og IMF. Støtte til prosjekter i slike land bør avvikes.

8. Vær forsiktig med støtte til våpeneksport. Det finnes minst ett eksempel på at GIEK har støttet eksport av våpen til Tyrkia. Eksportert våpen ender alt for ofte på det illegale markedet, og bidrar til å flytte makt over fra demokratiske til illegitime styresett. Den norske stat bør stille strengere krav om kontroll til GIEK-støttet våpeneksport, blant annet kreve såkalt sluttbrukererklæring slik at norsk våpen ikke blir videresolgt til konfliktområder.

9. Del valutarisikoen med fattige land. I dag bestemmer GIEK valutaen prosjektene skal finansieres i – også i utviklingsprosjekter. Dermed risikerer fattige land å sitte igjen med en kjempegjeld hvis valutaen deres raser. GIEK bør tilby deler av eller hele lånet i lokal valuta som en del sin egen u-landsordning.

10. Varier dekningsprosenten ut fra prosjektets potensial. I dag dekker en GIEK-forsikring 90 % av tapet ved kommersiell risiko og 100 % ved politisk risiko. Et lavere prosenttall ville hemmet noe av eksporten, men samtidig skjerpet selskapenes insentiv til å levere en god vare eller tjeneste. GIEK bør senke dekningsprosenten ved de mest usikre prosjektene.

GIEKs hovedmålsetning er å fremme norsk eksport. Global handel er en forutsetning for utvikling og fattigdomsbekjempelse, men det må skje på riktig måte. Nærings- og handelsminister Sylvia Brustad bør derfor ha som delmålsetting for GIEK at eksportgarantiene ikke skal være til hinder for utvikling og fattigdomsbekjempelse. Vi har tro på at GIEK i fremtiden kan passe inn i et bilde der handel løfter mennesker ut av fattigdom, men da må det skje betydelige endringer.

Jens Aas-Hansen, styremedlem i SLUG, og Torbjørn Graff Hugo

Miljø- og utviklingsminister Erik Solheim
 Utenriksdepartementet
 Postboks 8114 Dep.
 0032 Oslo

Oslo 14. mai 2009

Vedr. regjeringens arbeid om å begrense global oppvarming og å forhindre klimagjeld i fattige land

Klimaendringene vil få stor innvirkning på utviklingslandenes gjeldssituasjon. Verdensbankens "Strategic Climate Fund" (SCF) ble opprettet i mars 2008 for at land som ikke har råd til å gjennomføre klimatiltak skal få støtte til dette, blant annet gjennom lån. Nå frykter gjeldsbevegelsen en mekanisme der industrialiserte land løser sin egen klimakrise ved å sette utviklingsland i gjeld. En slik praksis går direkte imot FNs klimaforhandlinger og bør ikke støttes av norske myndigheter.

I dag hersker det liten tvil om at menneskeskapte klimaforandringer er en av vår tids største utfordringer. Med stor sannsynlighet vil utviklingsland rammes hardere av den globale oppvarmingen enn industrialiserte land. Utviklingsland må dermed takle problemer som i utgangspunktet skyldes de industrialiserte landenes utslipp av fossilt brensel.

Den norske regjeringen og EU har som mål å begrense den globale oppvarmingen til 2 grader. Skal vi klare det, må utslipene i de rike landene reduseres med 40 prosent innen 2020. I tillegg må utslippsveksten i utviklingslandene bli 15-30 prosent lavere enn den i dag ligger an til å bli. Ett av de viktigste spørsmålene i de internasjonale klimaforhandlingene er hvordan regningen for klimatilpasning skal fordeles. Overslag over hvor mye som må investeres i utviklingsland for å finansiere slike tiltak beregnes å være mellom 10 – 100 milliarder dollar. Likevel er de reelle investeringene små. Forhandlingene før klimatoppmøtet i København i desember dreier seg i stor grad om at G77 og Kina krever at land i Nord skal dekke kostnadene for klimatilpasning i Sør.

Gjennom Klimakonvensjonen har Norge forpliktet seg til prinsippet om at «forurenser betaler». Industrialisering i Nord har skjedd på bekostning av u-landenes mulighet til utvikling. Utviklingsland bør få like muligheter for økonomisk vekst, hvor også klimahensyn blir ivarettatt. I fjor høst ble det kunngjort at Norge forplikter seg til å støtte Verdensbankens klimainvesteringfond med 50 millioner dollar, og har derfor fått en plass i styret til «Strategic Climate Fund». Dette fondet ble opprettet av Verdensbanken for at land som ikke har råd til å gjennomføre klimatiltak skal få støtte til dette, blant annet gjennom lån. Tanken om å gi lån til fattige land som ønsker å sette i gang tiltak for å tilpasse seg klimaendringene står i klar motsetning til den vanlige tankegangen i FNs klimaforhandlinger om at tilpasningstiltak først og fremst skal finansieres av rike land som erstatning for de klimaødeleggelsene den rike verden har påført den fattige.

Vi:
 krever at finansiering av klimatilpasning ikke må gis som lån, tatt i betraktning at problemene lånene er ment å håndtere i hovedsak skyldes de industrialiserte landenes utslipp av fossilt brensel.

oppfordrer den norske regjering til å ikke gi lån til klimatilpasning, og heller ikke støtte Verdensbankens programmer som indirekte fører til dette. Finansiering av klimatiltak må være underlagt FNs klimakonvensjon.

mener også at klimabistand må gis utenom det ordinære bistandsbudsjettet. Rike land må forplikte seg til å finansiere utslippsreduksjoner og klimatilpasning i utviklingsland utenom det ordinære bistandsbudsjettet.

Med vennlig hilsen,

Slett U-landsgjelda (SLUG)
 Naturvernforbundet
 Utdanningsforbundet
 Natur og Ungdom
 SAIH
 Redd Barna
 Sosialistisk Ungdom

Fremtiden i våre hender
 FIVAS
 Attac
 Changemaker
 Rød Ungdom
 FORUT
 Strømmestiftelsen

WWF-Norge
 Spire
 Norges unge katolikker
 Utviklingsfondet
 Regnskogfondet